

CSATH MAGDOLNA¹:

A NEMZETI VERSENYKÉPESSÉG PUHA TÉNYEZŐI

THE SOFT FACTORS OF NATIONAL COMPETITIVENESS

ÖSSZEFOGLALÓ

A magyar gazdaság versenyképessége ismét a figyelem középpontjába került. Egyre többen keresik a kulcsát annak, hogy hogyan lehetne a versenyképességet javítani. Azonban addig jó választ nem lehet a kérdésre találni, amíg nem határozzuk meg pontosan, hogy mit is akarunk javítani, vagyis mit is értünk versenyképességen, illetve amíg nem tisztázzuk azt, hogy milyen tényezők hatnak a versenyképességre.

Ez az írás azt vizsgálja, hogy mit is értünk azon a versenyképességen, amit javítanunk kell, melyek azok a tényezők, amelyekre a figyelmünket fordítanunk kell, figyelembe véve azt, hogy jelenleg hogyan is állunk ezen tényezők tekintetében. A ható tényezők között kiemelt figyelmet fordít az ún. puha, nem megfoghatóan nevezett tényezőkre, amelyek gyakran kívül esnek a kutatók és főleg a döntéshozók érdeklődésén. A cikk bizonyítja, hogy ezek a tényezők jelentős hatást gyakorolhatnak a versenyképességre.

Összefoglalásként pedig javasol néhány olyan konkrét módszert, megoldást, amelyektől érdemi versenyképesség javulást lehetne várni.

The competitiveness of the Hungarian economy has come again to the focus of attention. More and more institutions are searching for the key to how competitiveness could be improved. However we can not answer the question correctly before we clearly determine what exactly should be improved: namely what do we mean by competitiveness. We also have to clarify in the beginning what factors do influence competitiveness.

This article examines the content of competitiveness and presents factors we can focus on if we want to enhance competitiveness. It will also draw a broad picture of how Hungary performs in respect to these factors. Among those influencing factors special attention is given to the so-called soft, or intangible ones, which are very often neglected concerns of researchers and decision makers, as well. The article argues for the considerable impacts of these factors on competitiveness. In conclusion the article suggests a few methods and solutions which could help improving competitiveness.

Kulcsszavak: versenyképesség puha tényezői, tudásberuházás, nem-megfogható beruházás, humán vagyon, értékláncok, regionális kiegyensúlyozottság

Keywords: soft factors of competitiveness, knowledge investment, intangible investment, human assets, value chains regional balancing.

¹ az MTA doktora, professor emerita, Szent István Egyetem, Gödöllő, magántanár, kutatóprofesszor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

A VERSENYKÉPESSÉG ELTÉRŐ SZINTJEI

A versenyképességről a legnagyobb kutatóintézetek is egységes fogalomként beszélnek, viszont ha az általuk alkalmazott módszertant és mutatókat megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy egy ország versenyképességén elsősorban azt értik, hogy az adott országban mennyire versenyképes tudnak működni a vállalkozások. Az IMD például így fogalmaz: „az IMD versenyképességi rangsora aszerint rangsorolja az országokat, hogy milyen képességekkel rendelkeznek ahhoz, hogy olyan környezetet teremtsenek és tartsanak fenn, amely segíti a cégek versenyképességének megőrzését.” [IMD, 2018.a: 36]

Ez a közelítés elég általános a nemzetközi versenyképesség vizsgálatoknál. A Világbank „Doing Business” elemzése [World Bank, 2019] is 11 olyan tényezőt vizsgál, amelyek egy adott ország esetén a cégek létrehozásának és működésének bonyolultságát és költségességét mérik. Ilyen például az építési engedélyek megszerzésének vagy a tulajdonbejegyzésnek az időigénye és költsége.

A harmadik elismert versenyképességkutató, a WEF is nagy hangsúlyt fektet az üzleti környezet cégek szempontjai szerinti értékelésére. Legutóbbi jelentésében [WEF, 2018] azonban már több társadalmi jellemzőt is vizsgált.

Azonban a különböző mutatók szintjén továbbra sem tesz különbséget az elsősorban a vállalatok, vagy inkább a nemzetek számára fontos mutatók között. Pedig a két szint között jelentős különbségek vannak. Ennek okát a versenyképességi célok különbözőségében kell keresnünk. Ugyanis a nemzeti versenyképesség a célok szintjén alapvetően tér el a vállalati versenyképességtől. A vállalatok profitorientált szervezetek. Ezért versenyképességük javításának alapvető célja a profit maximalizálása. Azt mondhatnánk, hogy ez a cél a nemzetek szintjén megfeleltethető a bruttó hazai termék, a GDP maximalizálásának. Azonban ez a nézet vitatható. A GDP ugyanis rövid távú szemléletű, elsősorban a múltban hozott gazdasági döntések hatására alakuló mutató, ezért nem lehet igazodópont a jövő alakításához. A nemzeti versenyképesség szempontjából a GDP különösen figyelemre érdemes gyengesége, hogy tartalmazza a cégek profitját. Ahogyan pedig azt a statisztikai adatok bizonyítják, a külföldi tulajdonú cégek jelentős arányban utalják vissza saját országukba a telephelyeken létrehozott profitot. A kiáramló pénz pedig nem fordítható helyi fejlesztésre, vagyis versenyképesség javításra. Éppen ezért az sem fogadható el, hogy a nemzeti versenyképesség legfontosabb célja az kell, hogy legyen, hogy a cégek minél nyereségesebben tudjanak működni. Természetesen a cégek, éppen úgy, mint a nemzetek, eltérő stratégiákat választanak versenyképességük javítására. A cégek esetén általában egy dolog közös: a költségek csökkentésére való törekvés, beleértve a béreket is. Ez is olyan pont, amely miatt meg kell különböztetnünk a nemzeti és a cégszintű versenyképességet. Hiszen egy nemzetnek nem lehet fő célja az „olcsósággal” való versengés a külföldi tőkebefektetésekért. De akkor mit értsünk nemzeti szintű versenyképességen?

A nemzeti versenyképességről hosszabb távon kell gondolkodnunk. Tartalmilag pedig a nemzet gazdasági és társadalmi egészségének megőrzését és erősítését, a nemzeti vagyon gyarapítását és hatékony hasznosítását, a fennmaradás és fejlődés, a stabilitás és változás egyensúlyának biztosítását kell értenünk rajta. A nemzeti szintű versenyképesség jó meghatározása különösen nagy változások idején fontos, mivel ilyenkor meg kell keresni azt a stratégiát, amellyel úgy sikerül a gazdaságot és társadalmat egyaránt a változások sikeres résztvevőjévé tenni, hogy közben erősödik válságállóképessége is.

A NEMZETI VERSENYKÉPESSÉG FŐBB ELEMEI ÉS PUHA TÉNYEZŐI

A nemzeti versenyképesség azt is megmutatja, hogy milyen hatásosan és hatékonyan hasznosítja egy ország az erőforrásait és képességeit, beleértve az emberek tudását is, illetve, hogy milyen kiegyensúlyozottan bővíti és erősíti a nemzet képességeit, fizikait és emberit egyaránt. A hatásos (angolul „effective”) a jól megválasztott jövőképet, célokat és akciókat, a hatékony (angolul „efficient”) pedig az erőforrások takarékos felhasználását jelenti, ami a termelékenység állandó javítását is magában foglalja. A nemzeti szintű versenyképességnek fontos megnyilvánulása ezért az is, hogy a gazdasági eredményeket mennyire sikerül társadalmi haladássá, a lakosság életminőségének javulását, jól-létét erősítő folyamatokká alakítani. Ennek részét kell, hogy képezze a területileg kiegyenlített gazdasági-társadalmi fejlődés, vagyis az egyenszilárd-ságú fejlődés is. Fontos feladat továbbá a gyorsan változó és bizonytalan körülmények között a válságnak való ellenállóképesség fenntartása is. Az ellenállóképesség – angolul resilience – azt mutatja meg, hogy egy társadalom mennyire jól tudja kezelni a váratlan veszélyhelyzeteket, válságokat, illetve, ha mégis válságba kerül, abból mennyi idő alatt és milyen állapotban tud onnan elkerülni.

Az ellenállóképességet, gazdasági szempontból a színes, sok lábbon álló, a külvilágtól kevésbé függő, diverzifikált gazdasági szerkezet teremti meg, amelyre jellemzők a hosszú értéklán-cok is. Érzékelhető tehát, hogy a vállalati és a nemzeti szintű versenyképesség összeütközésbe is kerülhet egymással. Például a többműszakos, éjszakai munkával is járó foglalkoztatás, bár javítja a cégek költségintéjét, ezért érdeke lehet a cégeknek, viszont úgynevezett negatív társadalmi externáliákkal, negatív hatásokkal járhat. Megnöhet a megbetegedések száma, ami terheli az egészségügyi rendszert, és végső soron az állami költségvetésnek okoz többletkiadást. De egyes kutatások szerint az éjszakai munkával is járó többműszakos feszített munkaszervezés rövidítheti a várható élettartamot is, ami társadalmi, nemzeti szempontból humán veszteség.

Ugyancsak érdeke az üzleti szektornak, hogy akár távolabbi városokból, falvakból is tobozozzon munkaerőt. Viszont a munkahelyig megtett hosszú út, az esetleges dugóban ülés, vagy a munkásszálláson való elhelyezés életminőséget, az emberi „jól-létet” rontó környezeti tényező, negatív társadalmi externália. A nemzeti versenyképesség javításának pedig célja kell, hogy legyen a negatív externáliák előfordulásának minimalizálása is.

Továbbá az alacsony bérek javíthatják a cégek rövid távú versenyképességet, viszont gátolják a nemzeti versenyképesség szintjének emelését, hiszen rontják az életszínvonal és életminőség javítás, a humán vagyoni tudásszintjének állandó javítása esélyeit.

Összefoglalva az eddigieket a nemzeti szintű versenyképességnek fontos elemei tehát:

- a társadalmi haladás és földrajzilag kiegyenlített fejlődés,
 - az emberi jól-lét növekedése,
 - az ellenállóképesség erősítése (resilience)
- mellett
- a mozgékony, rugalmasság, állandó tanulás (agilitás),
 - az innovativitásra, kreativitásra, nagy hozzáadott érték teremtésre való képesség,
 - tudásfelvevő és -hasznosító képesség.

Az ilyen módon leírt nemzeti versenyképesség javításának puha feltételei között pedig fontosak

- a tudásberuházások, a tehetségfejlesztés,
- az innováció feltételeinek biztosítása, akadályainak elhárítása,
- a társadalmi harmónia, bizalmi szint, együttműködő képesség javítása,
- a tisztességes értékrend, becsületesség és a teljesítmény alapján való előrelépési kultúra.

Mindez pedig összhangban van azzal is, hogy a jövőben a munkavállalóktól elvárt legfontosabb képességek egyre inkább az úgynevezett „puha tudás” kategóriájába lesznek sorolhatók. Ilyenek például:

- a kreativitás,
- a problémamegoldó képesség,
- a kritikus gondolkodás,
- a kommunikációs képesség,
- a stressz és változtatás kezelési képesség,
- az állandó tanulás.

A továbbiakban megvizsgáljuk a magyar helyzetet néhány kiemelt mutató tekintetében. A vizsgálat – terjedelmi korlátok miatt – nem lehet teljeskörű, nyilvánvaló, hogy a vizsgálatba további mutatók is bevonhatók lehetnének.

PUHA TÉNYEZŐK, NEM MEGFOGHATÓ BERUHÁZÁSOK (INTANGIBLES) NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁSBAN

A versenyképesség puha tényezőin a számszerűen nehezen mérhető, főleg kvalitatív kutatásokkal vizsgálható tényezőket értjük, amelyek elsősorban emberi képességekhez, közösségi értékekhez, viselkedési formákhoz és társadalmi jellemzőkhöz köthetők. A puha tényezők is elemezhetők, sőt ráfordításokkal, beruházásokkal erősíthetők is. Újabban a puha tényezőket erősítő beruházásokat a szakirodalom nem-megfogható, intangible beruházásoknak nevezi, megkülönböztetve azokat a megfogható, gépi, technológiai vagy építési beruházásoktól. Például azok a beruházások tartoznak ebbe a csoportba, amelyek a tudás növelését, kibontakoztatását, a kreativitás és innovativitás szintjének emelését, és az ezekhez szükséges szervezeti, irányítási és vezetési hatékonyság javítását segítik.

Egy 2018-ban megjelent EU-s tanulmány [EU, 2018] elemzi, hogy az egyes tagországok 2016-ban az összes ráfordítások hány százalékát fordították új termékek, szolgáltatások és folyamatok fejlesztésére, és hány százalékot tett ki a nem-megfogható tudásberuházások aránya.

A tudásberuházások aránya Magyarországon volt a legalacsonyabb, csupán 25% körüli értéket ért el. A legmagasabb 40-50% közötti arányt a jellemzően tudással versenyző Svédországban, Nagy-Britanniában, Dániában találjuk. De az osztrák érték is közelíti a 40%-ot. Az Európai Beruházási Bank arra mutat rá egy tanulmányában [EIB, 2017], hogy Magyarországon a cégek 2016-ban legtöbbet gépekbe, berendezésekbe ruháztak be, a legkevesebbet pedig kutatás-fejlesztésbe, szervezeti és üzleti folyamatok korszerűsítésbe és a munkavállalók továbbképzésébe.

Százalékosan az összes befektetés 63%-át fordították gépekre és berendezésekre, 3%-ot kutatás-fejlesztésre, 4%-át szervezeti és üzleti folyamat korszerűsítésre és 5%-át a munkavállalók továbbképzésére.

Ezzel szemben például Ausztria gépekre és berendezésekre a teljes befektetett összeg csupán 47%-át fordította, 10%-át pedig kutatás-fejlesztésre, 9%-át a munkavállalók továbbképzésére, és 5%-át szervezeti és üzleti folyamat korszerűsítésre költötte.

Szembeötlő eltérés az is, hogy a kis- és középvállalati szektor (KKV) Ausztriában a teljes elköltött összegből 21%-ot szoftverre, website fejlesztésre és adatfeldolgozásra fordított, a magyar KKV-k esetén ez mindössze 11%. Az adatokból levonhatjuk azt a következtetést, hogy Magyarország viszonylag keveset fordít a versenyképesség puha tényezőinek erősítésére. Ez pedig azzal járhat együtt, hogy a gépi, technológiai beruházások működési hatékonyságát lerontja a tudás-beruházások alacsony szintje.

BERUHÁZÁS A HUMÁN VAGYONBA, ÉS A HUMÁN VAGYON ÁLLAPOTA NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLÍTÁSBAN

Az előzőekben nemzetközi elemzésekre hivatkozva arra mutattunk rá, hogy miközben a változó körülmények között a nemzetközi versenyképesség erősítése és főleg annak puha tényezőibe való befektetés fontossága nő, mi ezeken a területeken nem állunk jól. A kérdést sok szempont szerint is tovább elemezhetnénk. Emeljünk azonban ki három különösen fontosat: egy, a humán vagyonunk állapotával kapcsolatos friss vizsgálatot, valamint az oktatási és a K+F ráfordításokat.

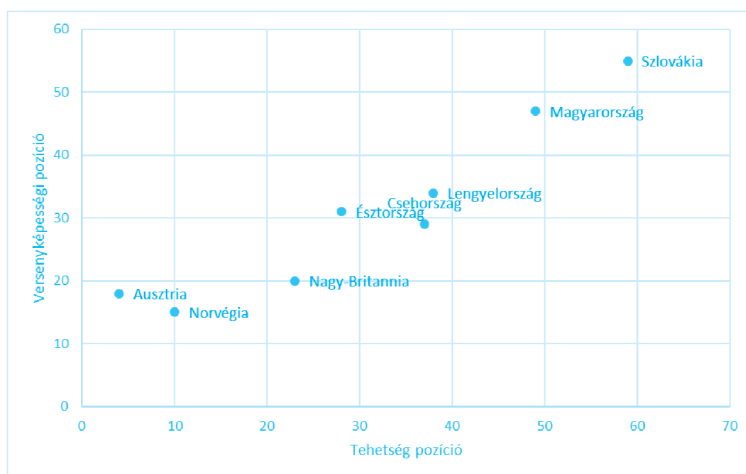
Humán vagyonunk nemzetközi összevetésben

A humán vagyon, annak képzettsége, motiváltsága és a jövőre való nyitottsága, felkészültsége alapvető versenyképesség befolyásoló tényező. Az IMD ezeket a jellemzőket 30 mutatóval írja le, amelyek segítségével évente úgynevezett tehetséggrangsort készít [IMD, 2018.b].

Az 1. ábrán 8 ország pozícióját látjuk a legfrissebb, 2018. évi rangsorban együtt a versenyképességi rangsorban elfoglalt pozíciójukkal [IMD, 2018.a]. Mindkét dimenzió esetén az alacsony érték – vagyis az, hogy egy ország mennyire van elől a listán – jelzi a jó helyezést.

Az ábrából látható, hogy egyrészt a tehetség- és a versenyképesség listán elfoglalt pozíciók között szoros kapcsolat van. Másrészt az is szembetűnő, hogy a V4 országok tehetség pozíciója elég gyenge. Ausztria esetén kiemelkedően jó tehetségpozíciót látunk (4. hely). A versenyképességi pozíciója viszont ennél gyengébb (18. hely). Ennek egyik oka, hogy bár Ausztria a vizsgált 63 ország között a második helyen van a humán vagyon képzésébe és továbbképzésébe történő befektetések tekintetében, de ennek versenyképességre gyakorolt hatása nem egyszerre, hanem a versenyképesség folyamatos javulásában jelenik meg. A humán vagyonba ezért folyamatos befektetésre van szükség ahhoz, hogy annak eredményei a versenyképesség tartós javulásában is jelentkezzenek. Ausztria például 2014-ben még csak a 22. helyen volt a versenyképességi listán, 2018-ra viszont, 4 helyet előre lépve, már a 18. pozícióba került. Természetesen a kutatás-fejlesztésbe való befektetés is a humán vagyonba, a tudásba való befektetés. Ausztria esetén, mint látni fogjuk, ez az érték is kiemelkedően magas.

1. ábra: Néhány ország tehetség- és versenyképesség pozíciója az IMD rangsorán (63 országból)

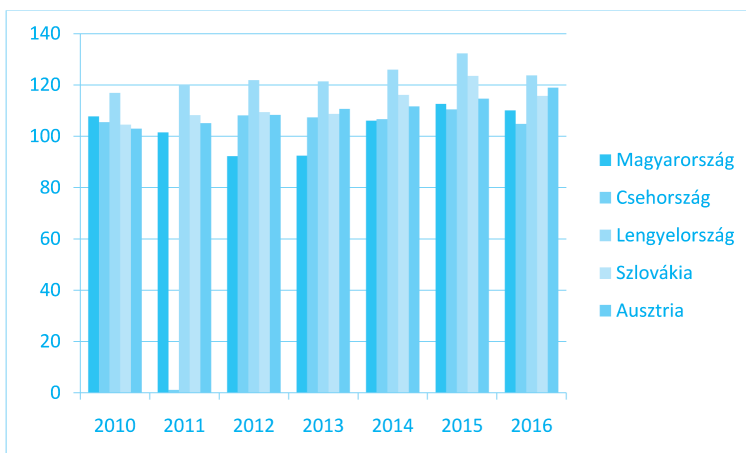

Forrás: IMD [2018.a, 2018.b]

Oktatási ráfordítások

A 2. és 3. ábrán az állam oktatásra fordított kiadásait látjuk a 2010 és 2016-os időszak alatt. A 2. ábrán az abszolút értékek változását látjuk az utolsó válságévhez, 2009-hez mérve (2009= 100%). A 3. ábrán pedig az állam oktatásra fordított kiadásait a GDP arányában mutatjuk be a 2010-2016-os időtávon.

2. ábra: Az állam oktatásra fordított kiadása 2010 és 2016 között a 2009 bázisévhez mérve (2009 = 100%)

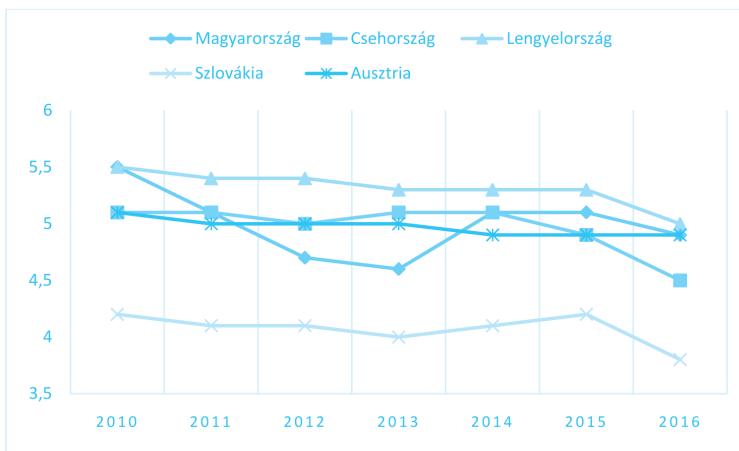

Forrás: Eurostat alapján saját számítás

A 2. ábrán azt látjuk, hogy az utolsó válságévhez, 2009-hez mérve Magyarországon az állam tényleges oktatási ráfordítása nagyon hektikusan alakult. A vizsgált országok között egyedülként 2012-ben és 2013-ban még a 2009. évinél is kevesebbet fordított az állam oktatásra. 2014-2015-ben kisebb javulás tapasztalható. 2016-ban pedig újabb visszaesés következett be.

A többi ország adatai kiegyensúlyozottabb állami ráfordításokat mutatnak a vizsgált időszakban, viszont Ausztria kivételével 2016-ban 2015-höz képest minden ország ráfordítása csökkent. Érdeemes felfigyelni a nagyon magas lengyel értékekre, valamint arra, hogy Ausztria évről-évre növelte oktatási ráfordításait.

3. ábra: Az állam oktatásra fordított kiadásai a GDP százalékában 2010 és 2016 között (%)

Forrás: Eurostat, saját szerkesztés

A 3. ábrán az oktatásra fordított összegeket a GDP arányában látjuk. Ausztria kivételével 2015-ről 2016-ra minden vizsgált ország kevesebbet költött GDP-je arányában oktatásra. Az EU-s átlag 4,7%. Az EU-s országok között GDP-je arányában a legtöbbet a versenyképességi listák elején található Dánia (6,9%) és Svédország (6,6%) költ oktatásra. A már idézett IMD versenyképességi listán [IMD, 2018.a] Dánia a 6., Svédország a 9. helyen van. A tehetség rangsorban [IMD, 2018.b] pedig Dánia a 2., Svédország pedig a 8. helyen áll.

K+F ráfordítások a magyar felsőoktatásban

Az egyik legfontosabb nem-megfogható, intangible tudásberuházás a kutatás-fejlesztési (K+F) beruházás, amelyet a bruttó hazai termék százalékában szokás mérni.

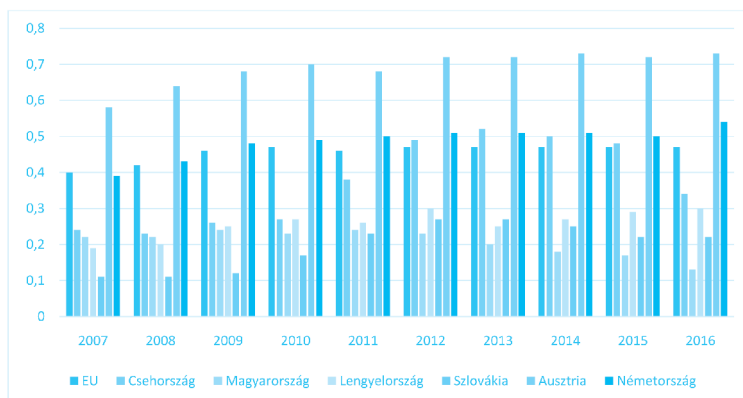
Vizsgálják a teljes értéket, illetve azt, hogy ebből mennyi az állami szintű, vállalati szintű és a felsőoktatási ráfordítás.

Egy ország hosszabb távon mért versenyképesség javítása szempontjából különösen fontos a felsőoktatásban kutatás-fejlesztésre fordított GDP arányos érték.

De talán még beszédesebb az egy főre vetített érték. Mindkét adatsor esetén (4., 5 ábra) azt látjuk, hogy egyrészt a V4 országok adatai nagyon alacsonyak a fejlett gazdaságú Ausztriához

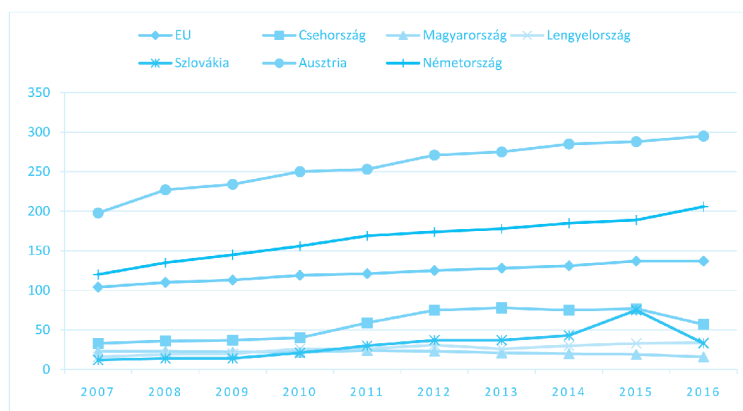
viszonyítva. Másrészt 2016-ban a V4-ek között a legkevesebbet – GDP arányosan és euró/fő értékben egyaránt – Magyarország fordította a felsőoktatásban K+F-re. Az osztrák érték mindkét esetben növekvő tendenciát mutat. A lengyel érték az évek többségében szintén emelkedik. A magyar érték pedig 2011 óta folyamatosan csökken. A cseh és szlovák érték változó, de a cseh érték valamennyi évben, a szlovák pedig az évek többségében magasabb, mint a magyar.

4. ábra: K+F ráfordítás a felsőoktatásban a GDP%-ban (V4 + Ausztria)

Forrás: KSH, saját szerkesztés

5. ábra: K+F ráfordítás a felsőoktatásban (euró/fő)

Forrás: KSH, saját szerkesztés

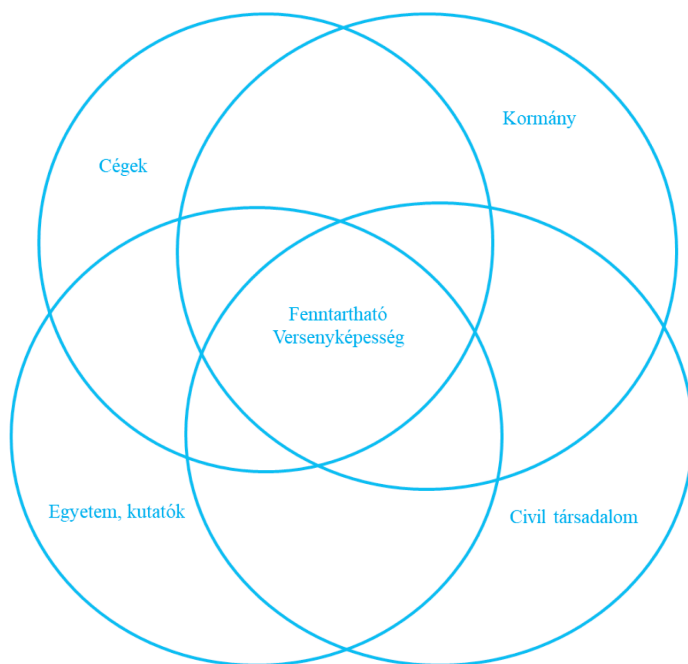
A 4. ábrán a 2010 és 2016-os időtartam alatt látjuk a GDP arányos kutatás-fejlesztési ráfordítás százalékos értékét a felsőoktatásban a V4 országokra, Ausztriára, továbbá az EU-s átlagértéket.

A 5. ábra pedig ugyanezen országok esetén az egy főre jutó K+F ráfordítás euró értéket mutatja.

Az adatok magukért beszélnek. Az egyik legfontosabb tudáselembe, ahogyan az adatokból látható, Magyarország rendkívül keveset fektet be. Ebből pedig az következik, hogy a versenyké-

pesség szempontjából szintén lényeges, az innovációk sikeres megvalósításához szükséges kapcsolatrendszert leíró úgynevezett „négyes spirál” (6. ábra) kialakítására és elemeinek harmonikus együttműködésére szintén kisebb esélyünk van. A „négyes spirál” ugyanis hangsúlyozza a felsőoktatás fontosságát az innovációk létrejöttében és megvalósításában. Természetesen, mint látjuk, fontos a társadalmi támogatottság, a civil világ alkotó részvétele is.

6. ábra: „Négyes spirál”

Forrás: Etzkowitz [2008] alapján saját szerkesztés

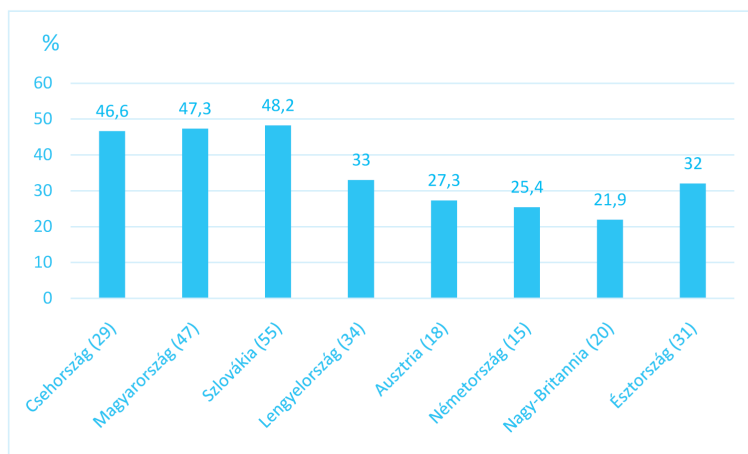
ÉRTÉKLÁNCOK

A jövő versenyképesség javításának alapja, hogy hosszú értékláncok alakuljanak ki a gazdaságban. A hosszú értékláncok kialakulásának legfontosabb feltétele pedig a helyi tudás, kreativitás, innovativitás, vagyis a magas színvonalú humán vagyon. Az eddigi adatok azt bizonyították, hogy a nemzeti versenyképesség legfontosabb feltételébe, a humán vagyonba nem fektetünk be eleget. Nyilvánvalóan ez az egyik oka annak, hogy jelenleg rövidek Magyarországon az értékláncok.

Az OECD nemzetközi kereskedelmi statisztikája [OECD, 2018] bemutatja, hogy az OECD országok exportjának mekkora az import tartalma. Ez fontos gazdasági fejlettségi mutató, amelyik azt világítja meg, hogy egy gazdaság export teljesítményében mekkora arányt képvisel a hazai értékteremtés, illetve, hogy milyen mértékben függ külföldről importált teljesítménytől, ami lehet részegység, tudás és technológia import egyaránt. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az export import tartalma azt méri, hogy mekkora az export külföldi hozzáadott érték tartalma. A

mutatót úgy számolják ki, hogy az import értékét viszonyítják a teljes, bruttó export értékhez. A kapott százalékos érték érzékelteti azt is, hogy egy adott országban milyen hosszúak az értéklán-cok, illetve, hogy a nemzeti gazdaság mennyire függ a nemzetközi gazdaságtól. Ezek a jellemzők a versenyképességet is befolyásolják. A 7. ábrán látjuk, hogy a V4 országok között az exportban a legmagasabb importarány Szlovákiában van. Kicsit alacsonyabb az érték Magyarországon és a legalacsonyabb Lengyelországban. Az országnevek melletti érték az ország 2018. évi versenyképességi pozícióját mutatja [IMD, 2018.a]. Látható, hogy a helyben teremtett nagyobb érték, vagyis az exportban az alacsonyabb importtartalom – Csehország kivételével – összefüggést mutat a versenyképességgel. Csehország esetén az okozhatja a kedvezőbb versenyképességi pozíciót, hogy egyrészt jelentős a kutatás-fejlesztési tevékenység még az összeszerelő autóiparban is, másrészt fegyelmezett a költségvetési politika. Csehországnak ugyanis 2016 óta költségvetési többlete van, az államháztartási hiány pedig 2017-ben a GDP 34,6%-a volt. (A magyar hiányérték 2017-ben a GDP 2,2%-a, az állami adósságszint pedig a GDP 73,3%-a volt.)

7. ábra: Az export import tartalma néhány országban

Forrás: OECD [2018], IMD [2018.a]

Nagy-Britannia, Norvégia és Ausztria esetén az alacsony import tartalom az erős szolgáltatás szektorra utal, amely szinte teljes egészében hazai tudásra épül. Észtországban is magas a GDP termelésben a szolgáltatások aránya, (60,36% 2017-ben), továbbá az egész gazdaság digitalizáltsági szintje kiemelkedő: az EU-ban a 8. helyen van az ún. DESI index tekintetében [EU Country Report. Estonia. 2018].

Végül térjünk vissza az egyik bevezető gondolathoz. Ahhoz, hogy a nemzeti versenyképesség fontos jele a kiegyensúlyozott és egyenszilárdságú területi fejlettség. Az elmaradottságot általában a beruházások alacsonyabb szintje okozza. Közöttük is különösen fontosak a tudásberuházások.

A regionális fejlettség jellemzésére használt egyik mutató az egy főre jutó GDP területi megoszlása.

A 19 megye és Budapest egy főre jutó GDP-jének az EU-s csatlakozás évének értékéhez viszonyított 2016. évi százalékos értékét megyei szinten az 1. táblázat tartalmazza. Ez egyben mutatja

2004-ben és 2016-ban az egyes megyék budapesti értékhez viszonyított arányát is. A táblázatban azt látjuk, hogy az EU-s csatlakozás óta eltelt 12 év alatt a felhasznált felzárkózási, vagyis kohéziós pályázati összegek ellenére a 19 megyéből 6 megye csupán 60% alatti egy főre jutó GDP növekedést tudott elérni. Továbbá 8 megye Budapesthez mért helyzete is romlott 2004-ről 2016-ra.

Ez egyrészt azt érzékelteti, hogy a pályázati pénzek felhasználása nem volt kellőképpen hatékony, másrészt, hogy az erősen iparosodó megyék, illetve a gyorsan fejlődő Budapest elszívhatta a helyi érték termelésére képes szakember gárdát egyes, főleg kelet-magyarországi megyékből, illetve Nyugat-Magyarország egy részén, például Zalaiban és Somogyban valószínűleg a nyugati határ közelsége jelentett szívóhatást.

A fejlődés egyenlőtlensége, kiegyensúlyozatlansága pedig rontja a nemzeti versenyképesség javítás esélyeit. A kiegyensúlyozatlanság mértékét az egy főre jutó bruttó hazai termék országos átlaghoz mért regionális adatai is tükrözik (2. táblázat).

1. táblázat: Egy főre jutó bruttó hazai termék alakulása (2004, 2016)

Megye	Egy főre jutó bruttó hazai termék (ezer Ft)		Egy főre jutó bruttó hazai termék százalékos változása		
	2004	2016	2016/2004 (%)	A budapesti érték %-ában	
				2004	2016
Budapest	4347	7289	167,7	-	-
Pest	1846	2907	157,5	42,5	39,9
Fejér	2012	3762	187	46,3	51,6
Komárom-Esztergom	2293	3751	163,6	52,7	51,5
Veszprém	1622	2726	168,1	37,3	37,4
Győr-Moson-Sopron	2349	4901	208,6	54	67,2
Vas	2057	3570	173,6	47,3	48,9
Zala	1932	2725	141	44,4	37,4
Baranya	1522	2338	153,6	35	32,1
Somogy	1420	2220	156,3	32,7	30,4
Tolna	1429	2657	185,9	32,9	36,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	1380	2543	184,3	31,7	34,9
Heves	1497	2603	173,9	34,4	35,7
Nógrád	1115	1566	140,4	25,6	21,5
Hajdú-Bihar	1593	2526	158,6	36,6	32,3
Jász-Nagykun-Szolnok	1337	2355	176,1	30,7	32,3

Szabolcs-Szatmár-Bereg	1186	2043	172,3	27,3	28
Bács-Kiskun	1447	2747	189,8	33,3	37,7
Békés	1308	2169	165,8	30,1	29,7
Csongrád	1613	2708	167,9	37,1	37,1

Forrás: KSH, saját szerkesztés

2. táblázat: Egy főre jutó regionális bruttó hazai termék az országos átlag százalékában (%)

Régió	2004	2016
Budapest	208,2	202
Pest megye	88,4	80,5
Közép-Magyarország	160,3	151,7
Közép-Dunántúl	94	94,8
Nyugat-Dunántúl	102,9	109,5
Dél-Dunántúl	70,1	65,8
Észak-Magyarország	65,4	66,3
Észak-Alföld	65,7	63,7
Dél-Alföld	69,9	71,4

Forrás: KSH, saját szerkesztés

Ezek szerint 3 régió pozíciója romlott 2004-ről 2016-ra az országos átlaghoz mérve. Érdekes figyelni a Pest megyei adatra. Pest megye fejlettségi állapotát ugyanis elrejtette az, hogy Budapesttel együtt szerepelt a közép-magyarországi régióban. Viszont, ha egymagában vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy fejlődése megrekedt: 2004 és 2016 között csaknem 8%-os részesedés-csökkenést szenvedett el az országos átlaghoz mérve. A legalacsonyabb érték pedig Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön van.

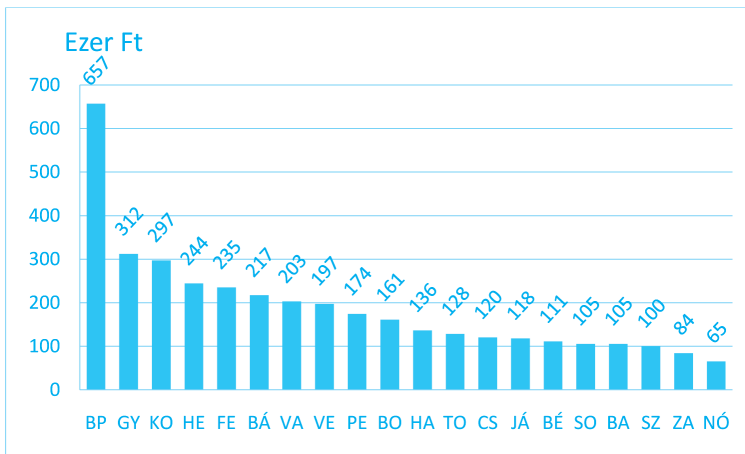
A regionális elmaradásnak sokféle oka van, amelyek részletes elemzése egy új cikk témája lehetne. Nehezíti a régiós és megyei szintű elemző munkát, hogy nehezen érhető el az országos szintű adatok regionális és megyei bontásai, vagy nem is állnak egyáltalán rendelkezésre. A KSH legutóbbi regionális elemzéséből [KSH, 2018] azonban érdemes kiemelni az egy lakosra jutó beruházások értékét és az oktatási beruházások nagyságát. A 2018. I. féléves adatok alapján azt látjuk, hogy a beruházások értéke az egyes megyékben nagyon eltérő (8. ábra). A legalacsonyabb érték éppen a legkevésbé fejlett régiók megyéiben található. A 9. ábra pedig az oktatási beruházások értékét mutatja. A három legkevésbé fejlett régió megyéi e tekintetben is le vannak maradva. A 10. ábrán az egy lakosra jutó oktatási beruházásokat látjuk a három legkevésbé fejlett régióban, Budapesten és országos átlagban Budapest nélkül.

Zárójelben az értékeknek a budapesti értékhez mért százalékos arányát olvashatjuk. Az egy főre jutó regionális bruttó hazai termék országos átlaghoz mért jelentős lemaradása Észak-Magyarországon, Észak-Alföldön és Dél-Dunántúlon nyilvánvalóan összefügg a beruházások, közöttük a tudásberuházások alacsony szintjével. Különösen figyelemre érdemes a jelentős aránytalanság Budapest és az ország többi része között.

A 10. ábrán jól látható, hogy az ország Budapest nélküli lakosságra jutó összes oktatási beruházás 2016. I. félévében a budapesti érték alig több mint egyharmadát tette ki. Korábbi időszakokban is hasonló arányokat tapasztalhatunk.

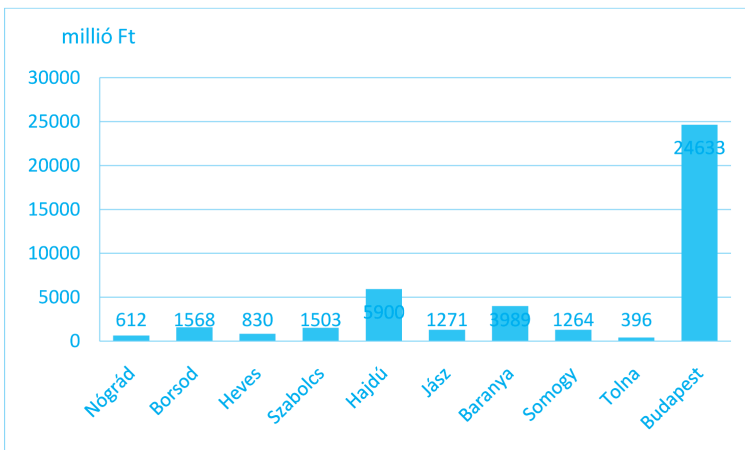
Az emberi vagyonba való beruházás aránytalansága visszafogja az ország kiegyensúlyozott fejlődési lehetőségét. A nemzeti szintű versenyképesség javítását nagymértékben könnyítené meg, ha regionális fejlesztések segítségével a lemaradt régiókat fel lehetne zárkóztatni a jobb helyzetben lévőkhöz és különösen Budapesthez. A kiegyensúlyozottság, az egyenszilárdság hiánya ugyanis, ahogyan azt korábban elemeztük, lerontja a nemzeti szintű versenyképesség javítás esélyét.

8. ábra: Egy lakosra jutó beruházás értéke megyénként

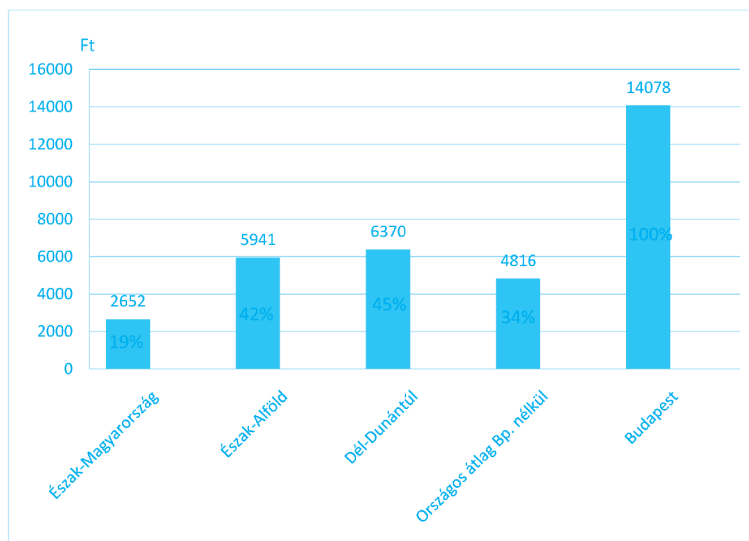
Forrás: KSH, saját szerkesztés

9. ábra: Az oktatási beruházások értéke Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Dunántúl megyéiben és Budapesten 2018. I. félévében

Forrás: KSH, saját szerkesztés

10. ábra: Egy lakosra jutó oktatási beruházások a három legkevésbé fejlett régióban, Budapesten, a Budapest nélküli országos átlag (2018. I. félév), és az értékek a budapesti érték %-ában

Forrás: KSH, saját szerkesztés

ÖSSZEFOGLALÁS

A cikk legfontosabb céljai a következők voltak:

- annak bemutatása, hogy a vállalati versenyképesség nem egyezik a nemzeti szintű versenyképességgel,
- annak bizonyítása, hogy a nemzeti szintű versenyképesség több mint a GDP növekedése, egyéb társadalmi és humán mutatóktól – úgynevezett puha mutatóktól – is függ,
- néhány példán annak érzékeltetése, hogy éppen ezeken a „puha területeken” nem állunk jól, és ennek ellenére nem fektetünk be eleget ezen területeken (nem megfogható, intangibilis beruházások alacsony szintje),
- a figyelem felhívása a jövő szempontjából két veszélyes gyengeségre: a rövid értékláncokra és a területi fejlettségbeli kiegyensúlyozatlanságra és ezek versenyképességet rontó hatásaira.

A vizsgálatok még további, a versenyképesség szempontjából fontos jellemzőkre terjedelmi korlátok miatt nem tértek ki. Ilyenek a társadalmi tőke, a bizalmi szint és az értékrend elemzése, vagy a vállalkozószellem megbecsültségének, a piaci verseny tisztaságának vizsgálata. Ezek mind a versenyképesség puha tényezői: nehezen mérhetők, de bizonyítottan hatnak a versenyképességre.

A versenyképesség javítás fontos feltétele az állami működés hatékonysága is, továbbá az, hogy a mindenkori kormány hogyan gazdálkodik a pénzügyi vagyon mellett a fizikai, termé-

szeti és kulturális vagyonnal. Ezekkel a versenyképességi tényezőkkel sem foglalkoztunk, mert a hangsúlyt a humán vagyonnal való gazdálkodásra akartuk helyezni.

Összefoglaló gondolatként azt fogalmazhatjuk meg, hogy Magyarország még mindig nem tudással, kreativitással versenyez. Pedig, ha nem lép rá erre az útra, akkor beszorul az úgynevezett „közepes fejlettségű csapdába”² (middle income trap), ami erős függőséggel, a saját jövő alakítására való kisebb ráhatással, és mindezek következtében alacsonyabb életszínvonallal és életminőséggel jár együtt.

Fordulóponthoz értünk tehát, ezért most kell nagyon komolyan vennünk a híres Széchenyi mondást:

„Egy nemzet ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

EU Country Report. Estonia (2018): *Digital Economy and Society (DESI) Index 2018*. Digital Single Market. EC.

EIB (2017): *EIB Group Survey on Investment and Investment Finance: EU overview*. European Investment Bank (EIB)

Etzkowitz, H. (2008): *The Triple Helix*. New York and London. Routledge.

EU (2018): *Science, Research and Innovation performance of the EU*. European Commission. Brussels.

IMD (2018a): *IMD World Competitiveness Yearbook. 2018*. IMD World Competitiveness Center. Lausanne, Switzerland.

IMD (2018b): *IMD World Talent Ranking 2018*. IMD World Competitiveness Center. Lausanne. Switzerland

KSH (2018): Fókuszban a megyék. 2018. I. félév. Térségi összehasonlítás.

OECD (2018): *OECD Quarterly. International Trade Statistics, Volume 2017. Issue 4*. OECD Publishing, Paris. (https://doi.org/10.1787/int_trade-v2017-4-en)

WEF (2018): *The Global Competitiveness Report 2018*. World Economic Forum. Geneva, Switzerland.

World Bank (2019): *Doing Business 2019. Training for Reform*. Washinton. 16th Edition.

² A middle income trap valójában „közepes jövedelmi csapdát” jelent, mert a jelenség mutatószámaként a GDP egy bizonyos szintjét tekintik mérvadónak, ugyanakkor a problémával foglalkozó elemzések túllépnek a „jövedelmen”, és inkább a „fejlettséget” tartják fontosnak és azt helyezik előtérbe. Ettől függetlenül az angol szóhasználatban továbbra is a „middle income trap” használatos, habár talán találóbb lenne a „middle level development trap” kifejezés.”

MELLÉKLET

1. ábra adatai: Néhány ország tehetség és versenyképesség pozíciója az IMD rangsorán (63 országból)

Ország	Tehetség-pozíció	Verseny-képességi pozíció
Csehország	37	29
Magyarország	49	47
Szlovákia	59	55
Lengyelország	38	34
Ausztria	4	18
Németország	10	15
Nagy-Britannia	23	20
Észtország	28	31

2. ábra adatai: Az állam oktatásra fordított kiadása 2010 és 2016 között a 2009 bázisához mérve (2009 = 100%)

Ország	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Magyarország	107,7	101,5	92,2	92,4	106	112,6	110
Csehország	105,5	1,1	108,1	107,3	106,6	110,4	104,8
Lengyelország	116,9	120,2	121,8	121,3	125,9	132,3	123,7
Szlovákia	104,5	108,2	109,4	108,7	116,1	123,5	115,7
Ausztria	102,9	105,1	108,3	110,6	111,6	114,6	118,9

3. ábra adatai: Az állam oktatásra fordított kiadásai a GDP százalékában 2010 és 2016 között (%)

Ország	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Magyarország	5,5	5,1	4,7	4,6	5,1	5,1	4,9
Csehország	5,1	5,1	5	5,1	5,1	4,9	4,5
Lengyelország	5,5	5,4	5,4	5,3	5,3	5,3	5
Szlovákia	4,2	4,1	4,1	4	4,1	4,2	3,8
Ausztria	5,1	5	5	5	4,9	4,9	4,9

4. ábra adatai: K+F ráfordítás a felsőoktatásban a GDP%-ban (V4 + Ausztria)

Ország	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EU	0,4	0,42	0,46	0,47	0,46	0,47	0,47	0,47	0,47	0,47
Csehország	0,24	0,23	0,26	0,27	0,38	0,49	0,52	0,5	0,48	0,34
Magyarország	0,22	0,22	0,24	0,23	0,24	0,23	0,2	0,18	0,17	0,13
Lengyelország	0,19	0,2	0,25	0,27	0,26	0,3	0,25	0,27	0,29	0,3
Szlovákia	0,11	0,11	0,12	0,17	0,23	0,27	0,27	0,25	0,22	0,22
Ausztria	0,58	0,64	0,68	0,7	0,68	0,72	0,72	0,73	0,72	0,73
Németország	0,39	0,43	0,48	0,49	0,5	0,51	0,51	0,51	0,5	0,54

5. ábra adatai: K+F ráfordítás a felsőoktatásban (euró/fő)

Ország	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EU	104	110	113	119	121	125	128	131	137	137
Csehország	33	36	37	40	59	75	78	75	77	57
Magyarország	23	23	22	22	24	23	21	20	19	16
Lengyelország	16	19	20	26	26	31	26	30	33	34
Szlovákia	12	14	14	21	30	37	37	43	75	33
Ausztria	198	227	234	250	253	271	275	285	288	295
Németország	120	135	145	156	169	174	178	185	189	206

6. ábra adatai: Az export import tartalma néhány országban

Verseny-képességi pozíció	Ország	Import
29	Csehország	46,6
47	Magyarország	47,3
55	Szlovákia	48,2
34	Lengyelország	33
18	Ausztria	27,3
15	Németország	25,4
20	Nagy-Britannia	21,9
31	Észtország	32